

یادنامه

گرامیداشت یاد پروفسور احمد یوسف الحسن

محمدجواد ناطق^۱

احمد یوسف الحسن یکی از شاخص‌ترین تاریخ‌نگاران حوزه علم و فناوری اسلامی به‌تازگی در تاریخ ۲۸ آوریل ۲۰۱۲ (۹ اردیبهشت ۱۳۹۱ش) در تورنتو (کانادا) در سن ۸۶ سالگی درگذشت.

یوسف الحسن در ۲۵ ژوئن ۱۹۲۵ (۵ تیر ۱۳۰۴ش) در قریهٔ مُشیرفة در فلسطین از پدر و مادری به نام‌های یوسف و صلحا از قبیلهٔ جبارین به دنیا آمد. فقر باعث مهاجرت خانوادهٔ وی به حیفا شد. در آنجا توانست برای گذراندن دورهٔ دبیرستان در کالج عربی در بیت المقدس بورس تحصیلی کسب کند. سپس در دانشگاه قاهره تحصیلات خود را در رشتهٔ مهندسی مکانیک پی‌گرفت. پس از اتمام تحصیلات دانشگاهی در سال ۱۹۴۸ دیگر نتوانست به وطن خود

بازگردد و در سوریه ساکن شد. در آنجا به دانشکدهٔ مهندسی پیوست و پس از اخذ درجهٔ کارشناسی ارشد از امپریال کالج و درجهٔ دکتری از کالج دانشگاه لندن، رئیس دانشکده شد. در سال‌های ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۸ رئیس دانشگاه حلب بود. در سال ۱۹۷۴ مؤسسهٔ «تاریخ علوم عربی» (معهد التراث العلمی العربی) را در دانشگاه حلب تأسیس کرد و توانست تعداد زیادی از مورخان برجستهٔ علم را جذب کند که هم‌اکنون بسیاری از آنها از دانشمندان شاخص به‌شمار می‌روند.

احمد یوسف الحسن پروفسور در مهندسی مکانیک و صاحب‌نظر در تاریخ علم و فناوری در جهان اسلام بود. وی در مشاغل حرفه‌ای خود مدتی نیز وزیر پیشین نفت، برق و صنعت در دولت سوریه پیش

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس - دانشکدهٔ مهندسی مکانیک؛ nategh@modares.ac.ir

از سال ۱۹۷۱ م (۱۳۵۰ ش) بود.

در سال ۱۹۸۲ به کانادا مهاجرت کرد. به خاطر تلاش‌های علمی خود جوایز بسیاری از جمله نشان ملی لژیون دونور جمهوری فرانسه را دریافت کرد. مدتی در کمیته مشورتی دانشگاه ملل متحد توکیو خدمت کرد. عضو کمیته علمی بین‌المللی یونسکو در طرحی بود که پژوهش‌های گسترده‌ای را درباره جنبه‌های گوناگون تمدن اسلامی به عهده دارد؛ پروفسور مدعو در بخش تاریخ و فلسفه علم در کالج دانشگاه لندن، پروفسور مدعو در بخش مطالعات اسلامی و خاورمیانه‌ای دانشگاه تورنتو و عضو انستیتوی تاریخ و فلسفه علم و فناوری این دانشگاه بود. او همچنین عضو هیئت تحریریه مجله تاریخ علوم عربی^۲ بود.

احمد یوسف الحسن کتاب‌ها و مقاله‌های زیادی از خود به جا گذاشت؛ از آن جمله می‌توان به کتاب ارزشمند تاریخ مصور علم و فناوری در اسلام اشاره کرد که به اتفاق پروفسور دونالد هیل به رشته تحریر درآورد و در سال ۱۹۸۶ (۱۳۶۵ ش) توسط یونسکو به چاپ رسید.^۳

وی همچنین با یافتن و استفاده از پانزده نسخه خطی در کتابخانه‌های مختلف جهان، نسخه‌ای منقح از کتاب تاریخی و بسیار ارزشمند الجامع بین العلم والعمل النافع فی صناعة الحیل نوشته بدیع الزمان جزری از مهندسان سده ششم هجری فراهم کرد. این کتاب با عنوان مبانی نظری و عملی مهندسی مکانیک در تمدن اسلامی به فارسی ترجمه و منتشر شده است (به کوشش محمدجواد ناطق، مرکز نشر دانشگاهی، تهران ۱۳۸۰).

او سرویراستار جلد چهارم از مجموعه انتشاراتی است که حاصل طرح «جنبه‌های مختلف فرهنگ اسلامی» زیر نظر یونسکو است. جلد چهارم این مجموعه تحت عنوان علم و فناوری در اسلام در دو قسمت به چاپ رسید.^۴ اثر مشهور دیگر او تقی‌الدین والهندسة المیکانیکية العربية مع کتاب الطرق السنیه فی الآلات الروحانية بود که توسط مؤسسه تاریخ علوم عربی در دانشگاه حلب در سال ۱۹۷۶ (۱۳۵۵ ش) به چاپ رسید.

ترجمه فارسی مقاله‌ای از او با عنوان «عوامل افول علوم دوره اسلامی پس از سده دهم هجری» در این شماره از میراث علمی به چاپ می‌رسد. متن اصلی مقاله را خود او برای ترجمه و نشر در مجله میراث علمی فرستاد. دریغا که وقتی مقاله دریافت شد، او به دیار دیگری پرکشیده بود.

یادش گرامی باد

¹ Journal for the History of Arabic Science (JHAS)

^۲ ترجمه فارسی از ناصر موفقیان، با عنوان تاریخ مصور تکنولوژی اسلامی، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۷۵.

³ Science and Technology in Islam, Parts I&II